

Dilemma's kraken op conferentie 'Waardig Ondernemen'

'Als je erover praat, kun je er in ieder geval over nadenken'

FOTO: PIETER BOETZKES

Het is een dilemma

Verantwoord ethisch ondernemen is een actueel vraagstuk met lastige dilemma's voor de agrosector. Ook groene onderwijsinstellingen moet zich erin verdiepen. Maar hoe geef je dat vorm in de dagelijkse onderwijspraktijk? De aoc's Friesland en Oost organiseerden samen een conferentie waarin ze met leerlingen en belangstellenden uit onderwijs, bedrijfsleven en ministerie de tussenstand in hun VIA-project over deze materie onder de loep namen.

'O CW-minister Maria van der Hoeven heeft op verzoek van de Stichting Wakker Dier het onderwijs gewezen op de uitspraak van de Reclame Code Commissie over misleidende reclame in het lesmateriaal 'Met de klas de boer op' dat door de Stichting PR Land en Tuinbouw is verspreid onder zo'n 2.000 scholen voor primair en voortgezet onderwijs. Het lespakket geeft een veel rooskleuriger beeld over de leefomstandigheden van dieren in de bio-industrie dan zich in werkelijkheid

▲ De techniek laat de presentators van AOC Oost even in de steek

achter de gesloten staldeuren afspeelt.' Ik hoor het bericht 's morgens vroeg op het nieuwsbulletin van Radio 2 als ik op weg ben naar Leeuwarden waar AOC Friesland en AOC Oost vandaag een conferentie organiseren over 'waardig ondernemen'. Dat is wel heel toevallig. De conferentie gaat over de wijze waarop de beide aoc's in het VIA-project 'Verantwoord Ethisch Ondernemen' hun mbo-leerlingen veehouderij en dierverzorging proberen na te laten denken over waarden en normen binnen hun vakgebied. En vooral ook over hoe je dat proces in het onderwijs vormgeeft.

Toppie

"Ik vind het belangrijk dat dieren met respect worden behandeld", zegt mbo-leerlinge Fardau twee uur later voorzichtig in de microfoon. Ze is zichtbaar nerveus en kan daardoor af en toe haar lach niet inhouden. Het auditorium van het Van Hall Instituut is immens groot en maar liefst honderd mensen kijken haar aan: vijftig leerlingen van de beide aoc's en nog eens evenveel belangstellenden uit het onderwijs, bedrijfsleven en van het ministerie. Zeker dat laatste is eng. Samen met vier andere leerlingen dierverzorging van AOC Oost verzorgt Fardau een presentatie van hun project dat ze in het kader van 'Verantwoord Ethisch Ondernemen' hebben uitgevoerd. Over een manege voor gehandicapten, over zinloos geweld bij

dieren en over een paardenkliniek in Egypte. Ze zijn vanmorgen in het donker uit Almelo vertrokken. Om zeker niet te laat te zijn en om de techniek voor elkaar te hebben. Desondanks gaat het al snel mis. De computer loopt vast waardoor de powerpoint lang op zich laat wachten en ook het filmpje van de manege wil niet starten. De organisatie verbijt zich. Helpen of toch zelf laten oplossen? Met de hulp van de beheerder van het auditorium lukt het alsnog. In het filmpje vertellen de manegebeheerders over respect voor dieren, veiligheid en verantwoordelijkheid. Bij de powerpoint waarschuwt Debbie vooraf voor de schokkende beelden van mishandelde dieren. Ze verwijst daarbij naar recente gevallen in Twente waarbij paarden en schapen vreselijk werden toegetakeld. En ook het beeld van doodgeknuppelde zeehonden ontbreekt niet. Het is doodstil in de zaal. "Jullie zijn duidelijk betrokken bij het leed in de wereld", stelt een van de aanwezige docenten vast tijdens het vragenmoment, "maar wat heb je van dit project geleerd voor je latere beroep?" Die vraag levert beperkte respons op. "In je beroep zul je slecht verzorgde dieren tegenkomen", reageert Fardau, "je kunt de eigenaar van de dieren dan informeren." "Wij hadden als opdracht een bedrijf advies te geven", vervolgt veehouderijleerling Corné de Vries van AOC Friesland in een tweede presentatie. Samen met Auke, Jantsje en Ellen – "zij bedient de muis" – steekt hij een

stevig promotieverhaal af over de veehouder in kwestie in het bijzonder en de rundveehouderij in het algemeen. "Een prima ondernemer, toppie", aldus Corné. Auke sluit daarop aan door de rundveehouderij de hemel in te prijzen. "Mensen van buiten de sector begrijpen het niet zo goed. De veehouderij is de belangrijkste recycler van Nederland. Koeien zetten afval om in vlees en hun mest gaat weer op het grasland. Een mooiere kringloop heb je toch niet? En een koe die veel melk geeft, heeft het prima naar haar zin want ze kan dat alleen doen als ze in topconditie verkeert." In hun presentatie onderbouwen ze hun advies aan de ondernemer om zijn bedrijf deels een educatieve functie te geven. "Een boerderij waar mensen van buiten de sector kunnen leren over de sector." "Ik vind het machtig dat jullie de sector hier zo geweldig profileren", klinkt uit de zaal, "maar ik heb geen echte antwoorden gehoord op de vraag hoe deze ondernemer maatschappelijk verantwoord moet ondernemen."

Normen en waarden van thuis

"Ja, het blijkt heel moeilijk om leerlingen echt met dit onderwerp bezig te laten zijn", vertrouwt Sixtus Haverkamp me tijdens de pauze toe. "In dit project zijn we dan ook op zoek naar de wijze hoe we dat in ons onderwijs →

moeten aanpakken.” De resultaten van deze conferentie willen beide scholen verwerken in het komend schooljaar waarin het VIA-project wordt afgerond. In het vervolg van het ochtendprogramma gaan hij en Tinus Westerhof van AOC Oost verder op die problematiek in door in een gezamenlijke presentatie hun visie te geven op de rol van het aoc-onderwijs in verantwoord ethisch ondernemen en een aantal dilemma’s die daarbij opduiken.

Beide aoc’s werken in het project strategisch samen om te ontdekken hoe ze voorwaarden kunnen scheppen voor aandacht in het onderwijs aan maatschappelijk verantwoord ondernemen. Haverkamp: “We willen dat leerlingen bij ons geleerd hebben goed om te gaan met deze problematiek. Dat ze keuzes kunnen maken en dat ze dilemma’s kunnen hanteren.” Aan de hand van een voorbeeld maakt Haverkamp voor de volle zaal duidelijk wat dilemma’s zijn en dat iedereen er mee worstelt. Zelfs aoc-bestuurders. “Wij willen als aoc bijvoorbeeld zoveel mogelijk leerlingen hebben. Tegelijkertijd vinden we het heel belangrijk dat onze leerlingen alle ruimte en aandacht krijgen.” De dilemma’s in de intensieve veehouderij en dierenverzorging gaan volgens Haverkamp ook de aoc’s aan. Vragen die zij zich daarbij moeten stellen zijn onder andere: bestaat er objectief onderwijs, moet je in dit verband in het onderwijs aandacht besteden aan het ontwikkelen van waarden en normen en zo ja, hoe doe je dat dan? Ook dien je af te vragen of het consequenties heeft voor de selectie van bpv-bedrijven.

Een interessante discussie maar wel erg hoog gegrepen, vindt een docent. “Wat vinden leerlingen hiervan?”, luidt zijn vraag. “Moet ethiek in het onderwijsprogramma?” Een enkele vinger gaat omhoog. “Voor mij hoeft het niet. Ik krijg thuis mijn waarden en normen mee en ook nog van mijn omgeving. De school hoeft daar geen aandacht aan te besteden.” Geluiden uit de zaal wijzen op bijval van enkele scholieren.

Dagvoorzitter Smit en AOC Terra-bestuurder Wout van den Bor proberen de leerling te overtuigen. “Je hoeft niet geïndoctrineerd te worden, maar we moeten het er wel gewoon over hebben.” De betreffende leerling denkt positief mee, maar is blijkbaar niet overtuigd. “Als de leraar het er

over wil hebben, praat ik wel mee.” Mbo-leerling Auke die betrokken was bij de presentatie van de veehouderijgroep van AOC Friesland ziet het wel zitten. “Als je erover praat, kun je er in ieder geval over nadenken.” Sixtus Haverkamp schrikt niet van deze reacties. “In dit project doet een beperkt aantal docenten mee”, vertelt hij in de afsluiting van het ochtendgedeelte. “In dat opzicht zijn ze niet anders dan jullie. Daarom vind ik het belangrijk dat we discussie hierover aanwakkeren.”

Actuele vraag

Werken aan projecten vinden de leerlingen leuk. Ook het presenteren van de resultaten ervan ligt ze wel. Vooral als daarbij toneel gespeeld mag worden. Zo spelen leerlingen van AOC Oost in een workshop na de lunch met verve hun rollen in ‘de rechtbank’ waar een ‘boer’ zich moet verantwoorden voor het illegaal storten van mest. En ook bij de presentatie van fictief Bureau Roorda van AOC Friesland zijn de leerlingen bloedserius en rolvast als ze hun bevindingen presenteren naar aanleiding van hun onderzoek naar de haalbaarheid van een nieuwe stal voor jongvee van een stagebieder. Wat in de eerste workshop onuitgesproken blijft, wordt in hun geval echter kritisch bij de kop gepakt. Bureau Roorda heeft een aantal zaken aardig op een rij gezet, oordeelt een van de docenten, maar de welzijnsaspecten en het maatschappelijk perspectief komen niet echt uit de verf. “En dat is nu juist zo belangrijk in dit project.” Na stevig doorvragen weten de leerlingen echter toch nog aardig wat op te hoesten. Hoe geef je het onderwijs vorm zodat leerlingen echt met deze problematiek aan de slag gaan? Ook nu weer blijkt die vraagstelling actueel.

In gesprek blijven

Tijdens de afsluitende forumdiscussie onder leiding van Wout van den Bor dreigt die vraag even ondergesneeuwd te raken door een ingewikkelde verhandeling over de prijzenslag in de supermarkten en de gevolgen voor de landbouw. Europarlementariër Maat, NAJK-voorzitter Bouma, GLTO-bestuurder Scholten en zuivelcoöperatiebestuurder

Jorritsma hebben er ieder op hun eigen manier verstand van. Als de politieke standpunten over de tafel gaan, is het een van de docenten in de zaal genoeg geweest. “Kunnen we deze discussie verbreden naar het onderwijs?“, luidt zijn vraag. “Deze leerlingen hier moeten dit soort discussies kunnen volgen, hoe moeten we dat in het onderwijs aanpakken?” Meer aandacht besteden aan de markt en het Europees beleid, vindt leerling Lars van AOC Oost die samen met een leerling van AOC Friesland in het forum mag meepraten.

NAJK-voorzitter Bouma breekt een lans voor deelname van scholieren aan bijvoorbeeld de essaywedstrijd in het kader van het veehouderijdebat van het ministerie van LNV. “Toen ik op school zat, was dat maatschappelijke niet aan de orde. Hier liggen kansen en uitdagingen voor scholen om er iets aan te doen.” Dat zo weinig groene scholen meededen met de essaywedstrijd verdriet hem zeer. Forumlid Albert van der Ploeg, voormalig veehouderijdocent bij AOC Friesland en nu actief als wethouder, vindt dat scholen best goed bezig zijn. “Ik heb hier twintig jaar gewerkt. Ik had steeds de ruimte om dit soort zaken in mijn lessen op te pakken. Maar het gebeurde niet gestructureerd en was afhankelijk van de docent. Nu is dat beter geregeld.” Forumlid Scholtens ziet wel iets in het laten uitvoeren van risico-analyses door leerlingen bij startende bedrijven. Een vraag aan hem uit de zaal over wat de landbouw zelf van dit soort zaken denkt, pareert hij vinnig. “Ik weiger om te accepteren dat alle hobbels hierbij op het conto van de landbouw moeten worden geschreven”, reageert de GLTO-bestuurder. “De landbouw denkt erover na. Terugblikken heeft geen zin, we moeten vooruit kijken.” Volgens discussieleider Van den Bor is dat zinvol. “Ik concludeer dat niemand zijn verantwoordelijkheid wil ontlopen als het gaat om verantwoord ethisch ondernemen. Maar er wordt te weinig over dit soort zaken gecommuniceerd. Laten we met elkaar in gesprek blijven.”

Pieter Boetzkes